

De Academische Boekengids 29, oktober 2001, p. 13.

Toen ik nog geen hoogleraar was, meende ik dat onderzoekers zich tot hoogleraren moesten wenden met problemen, zoals die van onbillijke criteria voor onderzoeksbeoordeling. Tot mijn verbazing kreeg ik vaak alleen maar gelijk. Ze moeten niet méé klagen, dacht ik dan, ze moeten er iets aan *doen*. Je bent als professor toch geen NS conducteur die op kritiek reageert met louter instemming en aanvullende verhalen? Op zijn minst zouden hoogleraren moeilijkheden moeten doorgeven aan degenen die 'erover gaan'. Hoe naïef van mij.

Eenmaal zelf hoogleraar werd me snel duidelijk dat het zo niet ligt. Er is aan de universiteit niemand die erover gaat. Dat bleek heel sterk toen ik vorig jaar de onderzoeksvisitatie Psychologie aankaarte, onder meer in *De Academische Boekengids* (oktober 2000, nr. 23). In dat artikel bekritiseerde ik vooral de werkwijze en invloed van het Centrum voor Wetenschaps- en Technologie Studies (CWTS) te Leiden, die nadelig was voor boekgerichte programma's. Van overal kwamen er reacties. Wekenlang kreeg ik brieven, emails, en telefoontjes van bezorgde onderzoekers uit alle universitaire disciplines en rangen. Maandenlang werd ik over de kwestie aangesproken in instituuatgangen en tijdens recepties. De reacties in opeenvolgende nummers van *De Academische Boekengids* zijn slechts een fractie van alle leerzame respons.

Opmerkelijk was dat niet alleen onderzoekers reageerden. Mijn verbazing van weleer herhaalde zich nu op ander niveau: directeuren, decanen, rectoren, leden van CvB's uitten hun bezorgdheid en ergernis. Het is dus inderdaad als bij de NS: *iedereen* is slachtoffer, en *niemand* heeft het gedaan. Universitaire bestuurders mopperen mee op het CWTS dat de berekeningen levert, het CWTS stelt dat het slechts opdrachten uitvoert van visitatiecommissies, visitatiecommissies wijzen naar de 'Discipline Overleg Organen' die de VSNU adviseren, en leden van deze DOO's verwijzen naar de VSNU.

En de VSNU, naar wie verwijst die? De reactie van de VSNU (*De Academische Boekengids*, juni 2001) maakte de cirkel rond. De werkelijk verantwoordelijken, legden voorzitter E.M. d'Hondt en hoofd kwaliteitszorg F. van Steijn uit, zijn *de beoordeelde*. Die moeten beter uitkijken, en zich van de procedures op de hoogte stellen. Als onderzoekers tijdig duidelijk maken waar bij hen de schoen zal wringen 'dan hoeft er niets mis te gaan'. Natuurlijk! Dáárin zat hem mijn vroegere naïviteit. Niet de anderen zijn verantwoordelijk. De universiteit, dat ben je zelf. Als door verkeerd afgestelde beoordelingen onderzoekers worden beroofd van hun beroepstrots en enthousiasme, hebben ze dat aan zichzelf te danken. Dan hebben ze te veel op een beschermende overheid gerekend, niet zelf op hun tellen gepast.

Kijk uit voor de noemers

Tsja. Het kostte mij en enkele collega's wel *enkele* weken om het beoordelingsproces bij de visitatie Psychologie te doorgronden. En voorzover het al mogelijk was dat van tevoren te doen, vonden we geen gehoor. Dat liet ik uitvoerig zien in het stuk van oktober 2000, waarbij ik nog de verontruste brief onvermeld liet die enkele faculteiten psychologie in een vroeg stadium gezamenlijk naar de VSNU stuurden. Dit gebeurde nadat alle Nederlandse psychologen floppy's hadden ontvangen met hun door het CWTS citeerwaardig geachte publicaties. Ook die brief haalde niets uit. Mede door de reacties is het me nog duidelijker geworden waarop we allemaal hadden moeten letten. Om te illustreren hoezeer dat onbegonnen werk is, licht ik enkele technische aspecten van citatietelling toe.

1. Het CWTS maakt gebruik van de lijsten met citaties van het *Institute of Scientific Information* (ISI) te Philadelphia dat alleen naar verwijzingen in bepaalde tijdschriften zoekt. Verwijzingen in boeken worden niet geteld, noch verwijzingen in de vele tijdschriften die niet in de ISI lijsten staan. Citaties die wel in ISI tijdschriften staan, maar *naar* werk dat daar zelf niet in staat, telde het CWTS ook niet mee. Boek *besprekingen*, zelfs 'essay reviews', vielen er sowieso uit, ook al waren ze gepubliceerd in een ISI tijdschrift en werd er in een ISI tijdschrift naar verwezen. Bij een recente telling (*niet* uitgevoerd door het CWTS) bleek dat 60% van de ISI verwijzingen naar Amsterdamse sociologen andere publicaties betroffen dan tijdschriftartikelen. Die zouden dus door het CWTS zijn geschrapd. En dan hebben we het nog niet over de ongetelde verwijzingen naar werk van de Amsterdamse sociologen in andere dan ISI bronnen.¹

2. Maar denk niet dat alle problemen zouden zijn opgelost als men in de toekomst wel alle ISI citaties zou gaan meetellen, als ook boeken worden nageplozen, en als de Amerikaanse citatie-index is aangevuld met de geplande Europese. Dan resteert bijvoorbeeld nog de kwestie van de *tijdspanne* waarover wordt geteld. Het CWTS telt alleen citaties gegeven in de beoordelingsperiode naar ISI artikelen die zelf ook in die beoordelingsperiode zijn gepubliceerd. Dit betekent dat onderzoeksgebieden waarin snel maar kort wordt verwezen sterk in het voordeel zijn ten opzichte van onderzoeksgebieden waarin lang maar langzaam wordt verwezen. Dit terwijl ook het ISI zelf verklaart dat dit met impactverschillen niets te maken heeft.²

3. Nog lastiger is dat citatiescores de uitkomst zijn van breuken met een teller en vooral een noemer. In de teller staat het aantal citaties naar een onderzoeksgroep, welk aantal wordt gedeeld door het gemiddelde aantal verwijzingen naar het *sub-veld* waartoe de groep wordt gerekend. Dat is op zich redelijk want citatiegewoonten verschillen per sub-discipline en er is dus alleen daarbinnen vergelijking mogelijk. Een vak kan echter heel ongunstig zijn ingedeeld. Het gevormde aantal sub-velden is noodzakelijkerwijs beperkt. Kleine programma's worden dus al gauw tot een gelegenheidsgeheel gesmeed met een of meer grotere. Die grote programma's bepalen dan de noemer, wat een vertekend beeld geeft van vooral de kleine programma's. De vertekening zal voor de kleine programma's doorgaans in negatieve zin uitpakken omdat de grote vaker voldoen aan het gevestigde wetenschapsbeeld dat aan het citatietellen ten grondslag ligt.

4. Ook het berekenen van impactfactoren van *tijdschriften* benadeelt via een noemer bepaalde groepen. Het ISI bepaalt de impactscore van tijdschriften door het aantal verwijzingen ernaar in de afgelopen twee jaar te delen door het aantal artikelen dat het betrokken tijdschrift publiceerde in die twee jaar. Met de keuze van een periode van twee jaar is opnieuw een nadeel ingebouwd voor vakgebieden waarin langzamer maar langer wordt verwezen. Er kunnen dramatische verschillen ontstaan in de relatieve impact van tijdschriften, eenvoudig door de tijdspanne te variëren waarover wordt gerekend.³

Zo leer je nog eens wat. Al was het maar ontorechte ijdelheid te relativiseren. 'Nederlandse wetenschap zeer goed' meldde een *NRC* voorpagina eerder dit jaar op gezag van het CWTS: 'Alleen wetenschappelijke artikelen uit Zwitserland en de VS hebben een gemiddeld grotere "citatie-impact"' (*NRC*, 20-2-2001). En twee dagen later citeerde deze krant CWTS'er R.W.J. Tijssen in de omineuze krantenkop 'Wetenschap scoort goed dankzij "zuivering"' (*NRC*, 22-2-2001). Gezuiverd waren volgens Tijssen 'allerlei groepen die onder de maat presteerden'. Het is maar de vraag onder *wiens* maat. Als we de criteria voor landbouw afstemmen op alleen de bietenteelt, en aldus de kwekers van bieten stimuleren terwijl die van andere gewassen worden 'gezuiverd', zal ongetwijfeld vergelijking met de internationale bietenteelt spoedig tot de triomfantelijke conclusie leiden dat ook onze landbouw tot de wereldtop behoort.

Let op de zaak

Het advies van d'Hondt en Van Steijn is, zoveel mag duidelijk zijn, onbegonnen werk. Valt de floppy van het CWTS in de bus, dan bent u zonder meer te laat. Misschien moet de hele kwestie worden aangepakt op een fundamenteeler vlak. We zouden de assumptie moeten verwerpen dat citaties staan voor wetenschappelijke kwaliteit of zelfs maar 'impact'. Natuurlijk zegt een hoog aantal citaties wel *iets*. Het zegt iets van dezelfde orde als hoge verkoopcijfers van boeken. Niet voor niets informeren boekenschrijvers daar onderling altijd belangstellend naar. Als iemands werk het in dat opzicht goed doet, zijn ze daarvan onder de indruk. Maar ze zijn niet zo dom te geloven dat het best verkopende werk vanzelf ook kwalitatief het beste is.

Wat het 'iets' is dat verkoopcijfers van boeken weergeven, is niet helemaal duidelijk. En scientometrici vragen zich nog steeds af wat voor iets citaties eigenlijk meten.⁴ Het percentage werk dat volledig ongenoemd blijft in de ISI lijsten is in de humaniora hoger dan in de sociale wetenschappen, en in de laatste hoger dan in de natuurwetenschappen. Betekent dit dat dergelijke publicaties kwaliteit en invloed ontberen, en dat in de humaniora het meeste waardeloze werk wordt gedaan, en in de natuurwetenschappen het minste? Nee, natuurlijk niet. Het laat andermaal zien dat citatietelling een zeer beperkt middel is. Niet aangehaalde inzichten kunnen evengoed gezichtspunten hebben gewijzigd, en anderen hebben gestimuleerd. De verwachting van een internationaal gehoor veronderstelt een internationale gemeenschap van onderzoekers die voor veel (sub)disciplines louter een verzinsel is, een gedachte ideeënwereld ergens boven de Atlantische Oceaan. Het criterium van internationale reputatie eist ook van onderzoekers dat zij hun taak verwaarlozen jegens de maatschappij waarvan zij deel uitmaken en waaraan zij hun financiering hebben te danken.

De grote vraag is natuurlijk hoe het dan wel moet. Laten we ons realiseren dat de selectie aan de poort van de academie al vele decennia buitengewoon streng is. Deze zou nog kunnen worden verbeterd. Dan kunnen we vooral vertrouwen hebben in de capaciteiten en de inzet van eenmaal aangenomen onderzoekers. Beoordeling hoeft dan nog slechts marginaal te gebeuren om de duidelijke mislukkingen te signaleren. De kwaliteit van het overige werk kan worden bevorderd via besprekingen met 'peers' in de eigenlijke betekenis van het woord.⁵ De voorstellen van de *Werkgroep Kwaliteitszorg Wetenschappelijk Onderzoek* zouden op deze manier kunnen worden uitgewerkt.⁶ Als planten niet steeds uit de grond worden getrokken om te kijken of de wortels wel goed groeien, komt dat de bloei ten goede.

Noten

1 Amsterdamse School voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (april 2000). *Citatie-analyse 1995-1999*.

2 Zie hiervoor, en voor de informatie onder punt 3 en 4, de toelichting in de *Citation Indexes*, jaarlijks gepubliceerd door het ISI.

3 Amin, M. en M. Mabe (2000), 'Impact factors: Use and Abuse?', *Perspectives in Publishing*, 1, 2-6.

4 Wouters, P. (1999), *The Citation Culture*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. Te verschijnen bij Stanford University Press.

5 Zie Van Dale E-N: een 'peer' is een 'gelijke', een 'maat', en ook nog een 'edelman'. Wie zou met zo iemand zijn werk niet willen bespreken?

6 Werkgroep Kwaliteitszorg Wetenschappelijk Onderzoek (2001), *Kwaliteit verplicht. Naar een nieuw stelsel van kwaliteitszorg voor het wetenschappelijk onderzoek*. KNAW, NWO, en VSNU.

De discussie over dit onderwerp in de rubriek 'In reactie op...' is gesloten.

Trudy Dehue is hoogleraar Theorie en Geschiedenis van de Psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen.